

II. MEŞRUTİYET’TE FİKİR GAZETECİLİĞİ: SIRAT-I MÜSTAKİM, İŞTİRAK, İÇTİHAD ve TÜRK YURDU

Berrin KALSIN*

ÖZ

II. Meşrutiyet’in en önemli özelliklerinden bir tanesi basın alanında yaşanan patlamadır. Bu dönemde sınıf mücadelesi kavramı gelişmiş, farklı fikirler yayılmaya başlamış ve bu fikirlerin yayılması amacıyla fikir gazeteciliğinin temelleri atılmaya başlamıştır. Ana-akım gazetelerin (*Tasvir-i Efkar*, *Ceride-i Havadis*, *Tanin*, *İkdam* vs.) dışında belirli bir fikri yaymak için yayımlanan bu gazete ve dergilere örnek olarak; İslamcılık doğrultusunda yayımlanan *Sirat-ı Müstakim* (1908) dergisi, Solculuk fikrinin temsilcisi sayılan *İştirak* (1910) gazetesi, Batıcılık yanlısı olarak bilinen *İçtihad* (1904) dergisi ve günümüzde halen yayımlanmakta olan Türkçülük temsilcisi *Türk Yurdu* (1911) dergisi verilebilir. Bu gazete ve dergiler, geniş halk yığınları tarafından takip edilmiş ve hatta bahsi geçen yayınların yazarları, savunucusu oldukları fikirlerin yayılmasında öncülük etmişlerdir. Bu çalışmada; yukarıda örneğini verdiğimiz dört farklı düşünciyi temsil eden gazete ve dergilerin birer incelemesi yapılmaktadır. Çalışmadaki ana amaç, ana-akım gazetelerin dışında yayımlanan fikir gazetelerinin öncüleri sayılan bu gazete ve dergilerin tohumlarının nasıl atıldığını ve ne derece etkili olduğunu gözler önüne sermektir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Basın-Yayın, Siyasi Hareketler, Düşünce Akımları.

OPINION JOURNALISM IN SECOND CONSTITUTIONALIST PERIOD: SIRAT-I MÜSTAKİM, İŞTİRAK, İÇTİHAD and TÜRK YURDU

ABSTRACT

One of the most significant effects of second constitutionalist period was the outbreak that took place in the field of press. In this period, the concept of class conflict developed, different opinions began to spread and opinion journalism was founded in order to disseminate these ideas. Besides mainstream newspapers (*Tasvir-i Efkar*, *Ceride-i Havadis*, *Tanin*, *İkdam* etc.) to spread a specific idea, there were newspapers and journals such as *Sirat-I Müstakim* (1908) that was published towards Islamism, *İştirak* (1910) that was regarded as the representative of Leftism, *İçtihad* (1904) that was known as Westernist, and *Tür kYurdu* (1911) that was the representative of Turkism which is still published today, can be given as an example. These newspapers and magazines were followed by large mass of people and even they pioneered in spreading of the ideas they defended. In this research the analysis of newspapers and journals, representing four different opinions that we exemplified, is being performed. The main objective of this research is to find out how the seeds of these newspaper and journals regarded as the pioneers of today’s opinion journalism movements were planted and to display how much they were effective.

Key words: The Second Constitutionalist Period, Press, Political Movements, Movements of Thought.

*Yrd. Doç. Dr., Beykent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya Bölümü,
berrinkalsin@beykent.edu.tr

Giriş

Türkiye'nin çağdaşlaşmaya açılan en önemli dönemlerinden biri olarak sayılan II. Meşrutiyet Dönemi fikir hareketleri ve bunun ışığında yayımlanan yayınlar Türk basın tarihinde araştırılmaya değer bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile basın özgürlüğüne hasret yaşayan Osmanlı toplumunda adeta bir basın patlaması gerçekleşmiştir. Yapılan yayınların birçoğunun belirli bir fikre yönelik yayınlar olması, ana-akım gazetelerin ele almadığı farklı görüşteki yazıların yayımlanması gibi özelliklerden dolayı fikir gazeteciliği örneği olarak sayılabilecek bu yayınlar günümüze değin o fikirle özdeşleşmiş yayınlar olarak bilinmektedir. Fikir gazeteciliğinden ayrı olarak ana-akım gazeteciliği büyük ölçekli bir kurum yapısına sahiptir ve homojen bir okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Ayrıca daha çok devlet kuruluşu veya ticari bir şirket olarak faaliyet göstermektedir. Dikey (veya hiyerarşik olarak) yapılanmış ve profesyonellerin çalıştığı kuruluşlardır. Diğer taraftan ana-akım gazetecilik hâkim söylemin ve temsilinin taşıyıcısı olarak bilinmektedir (Baileyvd, 2007, 18).

Bu anlamda bu çalışmada öncelikle fikir gazeteciliği kavramı açıklanacak ve ardından II. Meşrutiyet Dönemi basın ve fikir hareketlerine değinilecektir. Çalışmanın diğer bölümünde ise o dönemde ortaya çıkan fikir hareketleri incelenecek ve bunun ışığında yayımlanan gazete ile dergilere yer verilecektir.

1.Fikir Gazeteciliği Üzerine

Fikir gazeteciliği, haberle birlikte yorumun ağırlık kazandığı, ünlü yazar ve düşünürlerin gazete sayfalarından halka seslendikleri, gazetede etkinin fotoğraflara değil kelimelere yüklendiği gazetecilik türüdür. Gazete, para kazandıran, çok satış yapması gereken bir işletme olarak ele alınmaz. Amacı, mesajlarıyla eğlendirmek değil, eğitmek ve bilgilendirmektir. Okuyucuları da yüksek eğitim görmüş, okumaya, seyretmekten fazla vakit ayırabilen kişilerdir. Fikir gazeteciliği haberlerinde duygulara hitap eden, şiddet ve cinsellik içeren veriler yoğun biçimde yer almaz. Okuyucuyu bilgilendirici, eğitici türden haberciliğe ağırlık verilir (Rigel'den aktaran Bal, 2008, 9).

Fikir gazeteleri, sunduğu ciddi içerikli haberlerle insanları düşünmeye yöneltmektedir. Fikir gazeteciliğinin amacı, önemli toplumsal sorunları, konuları saptayarak, toplumun gündemine getirmektir. Toplum, belirli bir görüşü savunarak bilinçlendirme görevi yapan fikir gazeteleri, haberleri açıklayarak değerlendirir. Haberlerde açıklayıcı ve yorumlayıcı bir yaklaşım uyguladıkları gibi, soruşturucu, araştırmacı bir yolu da benimsemektedirler (Tokgöz, 1994, 273). Fikir gazeteciliği, ana akım medya içerisinde kendilerini yeterince ifade edemeyen farklı ideolojilerdeki toplulukların kendilerini anlatmak için kullandığı bir yayıncılık biçimi olarak tanımlanabilir.

Fikir gazeteciliğinin Türkiye'deki geçmişine bakıldığında köklerinin, Osmanlı İmparatorluğu'na kadar gittiği bilinir. Tam anlamıyla fikir gazeteciliği olarak değerlendirilebilecek basının ise II. Meşrutiyet yıllarında ortaya çıktığı

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği:
Sırat-I Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu

görülmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin akla gelen en önemli özelliklerinden biri basındır. Meşrutiyet'in hazırlanmasında, yaklaşık on yıl boyunca icrasında basının yeri ve oynadığı rol göz önüne alındığında bunun yadırganacak bir tarafı yoktur. II. Meşrutiyet Dönemi farklı kimliklerin ortaya çıktığı ve politik mücadelede süreli yayınların rolünün arttığı bir dönemdir.

2.II. Meşrutiyet Basını ve Fikir Hareketleri

Otuz üç yıl süren Abdülhamid dönemi, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle sona ermiştir. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte, otuz üç yıl süresince baskı altında tutulan düşünceler basın yayın hareketleriyle birlikte yayılmaya başlamıştır. 24 Temmuz 1908'de Kanuni Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulacağı yönündeki bildiri, basın çalışanları arasında coşkuyla karşılanmış ve yapılan bir toplantıyla yazıların bu tarihten sonra sansüre gönderilmemesi kararı alınmıştır. 4 Nisan 1908 tarihinde Kanuni Esasi'nin basın hürriyetine ilişkin 12. Maddesi "Matbuat Kanun Dairesinde serbesttir. Hiçbir veçhile kablettâb'ı teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz" şeklinde değiştirilmiştir (Özgen, 2006, 167).

Topuz'un verdiği bilgiye göre Meşrutiyet'in ilanı İstanbul'da büyük bir coşku yaratmış ve gazeteciler Sirkeci Garı'nın karşısındaki bir lokantanın bahçesinde toplanarak "Osmanlı Matbuat Cemiyet" ini kurmuşlardır (Topuz,2003, 82). O günlerde İstanbul'da toplamda sadece dört gazete yayımlanmaktaydı. Bu gazeteler *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman* ve *Saadet* gazeteleriydi. Meşrutiyet basınının önemli görevlerinin başında meşrutiyeti tanıtmak ve öğretmek, sonrada onun lehinde propaganda yapmak geliyordu. Gazetelere göre meşrutiyetin yararları şunlardır:

- 1) Çeşitli özgürlükler tanınacaktı.
- 2) Bu sayede yolsuzluklar son bulacaktı.
- 3) Ticaret, tarım ve sanayide büyük bir kalkınma başlayacaktı.
- 4) Meşrutiyet düzeni sayesinde Osmanlı devleti dünyada sevilen ve sayılan bir ülke olacaktı.

Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte Türk basınında yeni bir dönem başlamış ve yıllardan beri düşündüklerini yazamayanlar yeni gazeteler çıkarmaya başlamışlardır. İlk iki ay içinde 200'ün üstünde gazete imtiyazı alınmış ve her eğilimde gazete ve dergi yayımlanmaya başlamıştır. Gazete tirajları 2000'den 50.000'e kadar yükselmiştir. II. Meşrutiyet'in ilk üç buçuk yılında 607 gazete ve dergi yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından 1918 yılı sonuna kadar on buçuk yıllık bir dönem içinde 918 gazete ve dergi çıkartılmıştır. Bunların çok azı uzun bir süre dayanabilmiş, bazısı birkaç sayı bazısı ise birkaç ay yayımlandıktan sonra kapanmıştır. Dönemin gazeteleri hiçbir dönemde olmadığı kadar siyaseten saflaşmışlardır. Daha doğrusu bir siyasi parti ya da kuruluşla özdeşleşmişlerdir. Parti gazeteleri bu dönemde aydın çevreleri kışkırtmada önemli bir rol oynamıştır ve yeni yayınların birçoğu da muhalefet gazetesi olarak yayımlanmıştır (Topuz, 2003, 83-84).

Kocabaşoğlu'na göre II. Meşrutiyet Dönemi basın hareketini, yurt dışında yayımlanan ve 1908'i hazırlayan Jön Türk gazete ve dergileri, "istibdat" döneminden devreden "ana-akım" Osmanlı gazete ve dergileri ve 10 Temmuz'u izleyen gün ve aylarda bir patlama şeklinde ortaya çıkan Osmanlı süreli yayınları olarak ayırmak daha yerinde olacaktır. Dönemin basınının nicelik ve nitelikçe asıl ağırlıklı kümesi, kuşkusuz hürriyetin ilanından sonra yayına başlayan süreli yayınlardır ve Kocabaşoğlu'na göre neresinden bakılırsa bakılsın bu bir patlamadır. Hürriyetin ilanından hemen önce bütün dillerde yayımlanan gazetelerin toplam sayısının 51, tüm Osmanlı taşrasında yayımlanan gazete ve dergilerin toplam sayısının ise 100 kadar olduğu hatırlanırsa patlamanın büyüklüğü daha iyi anlaşılır (Kocabaşoğlu, 2010, 7-8).

II. Meşrutiyet Dönemi her bakımdan kendisinden sonraki dönemi çok derinden etkileyen bir dönemdir. Bu zamanda ortaya çıkan tecrübeler ve kazanılan yeni siyasal ya da fikri gelenekler, yapılan münakaşalar, gerçekleştirilmeye çalışılan reform hareketleri, Cumhuriyet'te yapılan inkılaplara ışık tutmuştur. Çok çeşitli din, dil ve ırk yapısına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda birbirinden farklı milliyetler ve gelenekler yüzlerce yıl iç içe yaşatılmıştır. Türk, Kürt, Arap, Arnavut, Boşnak, Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar, vs. milletlerin hepsinin din ve millet ayrımı yapılmaksızın "vatandaş" oldukları ülkede, birbirinden bu kadar farklı halk kitlelerinin bir arada yaşıyor olması, II. Meşrutiyet'te fikir akımlarının da başlıca çıkış noktası olmuştur (Tunaya, 1998, 21). II. Meşrutiyet Dönemi'nde ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşullardan devlet nasıl kurtulur sorusuna dönemin aydınları ve bürokratları tarafından verilen yanıtların farklı şekillerde olması, bunun sonucunda farklı fikir akımlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yine II. Meşrutiyet Dönemi'nde ortaya çıkan fikir akımları içerisinde, siyasal ekonomik ve sosyal alanlarda yaratmış oldukları etkiler bakımından en etkili olan akımlar; İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük'tür. Solculuk fikrinin gelişmesi ve bu görüş ışığında yayınlar yapılması ise yine bu dönemde gerçekleşmiştir.

II. Meşrutiyet'ten sonra yayımlanan süreli yayınların büyük bir çoğunluğu haftalık ya da daha uzun aralıklarla yayımlanan dergilerdir. Bu süreli yayınlar "Batıcılık", "Türkçülük", "İslamcılık" ve "Solculuk" şeklinde niteleyebileceğimiz siyasal duruşları; kadın, gençlik, çocuk gibi farklı toplumsal kesimleri; güzel sanatların edebiyat, sinema, tiyatro gibi farklı dallarını ve kamusal ve özel hayatın çeşitli kurum ve görünümelerini ilk kez ciddi olarak temsil eden ve yansıtan dergi ve gazetelerdir (Kocabaşoğlu, 2010, 20). II. Meşrutiyet Dönemi'nin en önemli tarafını dönemin entelektüel ve kültür hayatındaki renklilik oluşturmaktadır. Bu renkliliğe öncelikle dönemin entelektüel seviyesi yüksek süreli yayınları tanıklık etmiştir. Bu yayınlar farklı toplum ve aydın kesimleri tarafından kayda değer bir ilgi görmüştür. II. Meşrutiyet Dönemi'nin yayın organları, kendi görüşlerine yakın olanlar gibi, karşıt görüşleri savunanlar ile de daima irtibat halindedir. Yayımlanan birçok yazı bir diğer dergide yayımlanmış bir yazıya cevap, antitez, ya da o yazıyı destekleme niteliğindedir (Gündüz, 2007, 49-50).

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; II. Meşrutiyet Dönemi'nin çalkantılı yıllarında ortaya çıkan fikir akımlarının temsilcileri her zaman çok keskin çizgiler taşımamışlardır. Zaman içinde değişen ve gelişen koşullar onların düşüncelerinde de değişim ve gelişmelere yol açmış, savundukları fikirler farklılık gösterebilmiştir.

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği: *Sırat-ı Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu*

Örneğin; *Sırat-ı Müstakim* başyazarı olan Mehmet Akif Ersoy'un fikirleri zamanla İslamcılıktan tam anlamıyla kopmadan, Türkçülüğe doğru kaymıştır. Aynı şekilde Şemsettin Günaltay İslamcılık'tan Batıcılığa ve Mehmet Emin Yurdakul ise Türkçülüğe doğru bir değişim göstermiştir (Tunaya, 1998, 122).

Bu kapsamda II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçülük fikri ışığında yayımlanan *Türk Yurdu*, Batıcılık taraftarı *İctihad*, İslamcılık yanlısı *Sırat-ı Müstakim* ve Solculuk düşüncesinde yayımlanan *İştirak*, bu dönemin birer fikir gazetesi örneği olarak Türk basın tarihine geçmişlerdir.

2.1. İslamcılık ve *Sırat-ı Müstakim*

Osmanlı'da İslamcılık düşüncesi siyasal düzlemin ilerisinde bir dünya görüşü olarak Yeni Osmanlılar Dönemi'nde başlamıştır. Bir siyasi eğilim ya da oluşum olarak İslamcılığın kendilerini basın yoluyla ifade etmeleri 1908'den sonra hızlanmıştır. İslamcılık, Osmanlılık cereyanının zayıflaması ile ortaya çıkmış, kalkınma stratejisi ve Batı dünyası ile olan ilişkiler, bireyin toplumdaki yeri, Allah ile kul arasındaki ilişkiler, din ve siyasal iktidar gibi açılardan farklı reçeteler ileri sürmüş bir ideoloji ve siyasettir. Yeni Osmanlı Dönemi'nde İslamcılık düşüncesini hazırlayan siyasal ve toplumsal temeller, Tanzimat ve Islahat Fermanlarına dayanmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'ne gelene kadar İslamcılık görüşünün önde gelen simalarını belirlemek güçtür. Devletin kötü olan gidişatının önüne geçmek için öne sürülen görüşler içerisinde İslamcılık, II. Meşrutiyet'te en yaygın halini almıştır. İslamcılar tarafından bu dönemde yazılan yazıların çoğunda Batı'ya karşı savunma psikolojisi göze çarpmaktadır (Gündüz, 2007, 32-33). Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve siyasi bütünlüğünü korumak amacıyla ileri sürülen düşüncelerden biri olarak İslamcılık, gerek Tanzimat'tan önceki devrede gerek Tanzimat Devri'nin fermanlarının ve bu devrin fikir hareketlerinde ve gerekse I. ve II. Meşrutiyet devrinin fikir ve uygulama alanında görülmüştür. Bu akım Osmanlı İmparatorluğu'na, yabancı devletlere karşı din birliğine dayanan yeni bir kuvvet ve sağlam bir dayanak temin etmek amacıyla oluşmuştur.

II. Abdülhamid, İslam birliği ve hilafet düşüncesini, belki daha önceki hiçbir padişahın yapmadığı kadar, etkin olarak savunduğu ve döneminde İslamcılığın *Sırat-ı Müstakim* diye bir dergisi bulunduğu halde, yine de kendi denetimi dışında bir düşünsel gelişme olmamasına dikkat etmiştir. Dolayısıyla İslamcılığın asıl gelişmesi II. Meşrutiyette olmuştur denilebilir. İslamcılık, Batı emperyalizminin dünya çapındaki yayılışı karşısında ülkelerinin sömürgeleştirilmesine karşı tepki gösteren Müslümanların duygu ve düşüncelerini dile getiren, buna İslamiyet'te çare arayan akım olarak tanımlanabilir (Akşin ve diğerleri, 2003, 45-46).

II Meşrutiyet Dönemi'nde İslamcı aydınların bir araya geldiği en önemli yayın *Sırat-ı Müstakim*'dir. II. Meşrutiyetin ilanından bir gün sonra, 24 Temmuz 1908'de EbülulaZeynelabidin ve Serezli Hafız Eşref Edip tarafından kurularak ilk sayısı 27 Ağustos 1908 günü yayınlanan *Sırat-ı Müstakim*'in tamamı 7 cilt olup 182 sayı çıkmıştır. Son sayısının tarihi 29 Şubat 1912'dir. Derginin adı Eşref Edip tarafından konulmuştur (Gündüz, 2008, 213). Eşref Edip yayıncılık hayatına daha Mekteb-i Hukuk'taki öğrencilik yıllarında başlamıştır. O yıllardaki önemli kültürel faaliyetlerinden biri, dönemin önde gelen ulehasının vaaz ve sohbetlerini not

almaktır. Bu görevi oldukça başarılı bir şekilde yerine getiren Eşref Bey, ilk olarak Hacı Adil Bey'in, bilhassa da Sadrazam Hakkı Paşa'nın "*Hukuk-i İdare ve Hukuk-i Düvel Notları*"nı, Büyük Haydar Efendi'nin "*Usulü Fıkıh Notları*"nı ve Cuma günleri Ayasofya Camii'nde vaaz eden Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin konuşmalarını kaydeder (1906-1908). Bu notlar ve tahrirler, Babiâli'de İbrahim Hilmi Kütüphanesi'nce yayımlanır. Söz konusu notları daha sonra *Sırat-ı Müstakim*'in birinci cildinde de yayımlamıştır (Gün, 2005, 16). Eşref Edib o günleri şöyle dile getirmiştir:

"Ben hukuku bitirdim, doktora imtihanını veriyorum. Cuma günleri Allâme Manastırlı İsmail Hakkı Efendi hocamızın meşhur Ayasofya kürsüsündeki derslerine devam ediyorum, not tutuyorum. Senelerce mektepte not tutmakla bu hususta meleke hâsıl etmişiz. Her hafta tuttuğum notları topladığım zaman Ebülula ve Faik Beylerle beraber okuyoruz, notlara çeki düzen veriyoruz. Sonra Manastırlı hocamızın Anadolu Hisarı'ndaki yalısına götürüyorum; o da okuyor, tashih ediyor. Ondan sonra birer risale halinde bastırıyorum. Babiâli'de İbrahim Hilmi Kütüphanesi tab' ve neşr ediyor. Böylece mektebi bitirmeden muharrirliğe ve eser neşrine başladım." (Edib, 1957, 199).

Kendisini "Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulumdan bahis haftalık gazetedir" diye tanımlayan *Sırat-ı Müstakim* İslamcı dergilerin en önemli ve uzun soluklularından birisidir. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra 27 Ağustos 1908 tarihinden; 1912 yılının Mart'ına kadar aynı adla devam ettikten sonra 183. Sayısı ile birlikte *Sebilürreşad* adını alarak yayın hayatına devam etmiş, 1925 yılında Takrir-i Sükun'la kapanana kadar küçük aralıklarla yayını sürdürmüştü; Milli Mücadele yıllarında Kastamonu, Ankara, Kayseri, Ankara ve 1923 Mayıs'ında yeniden İstanbul'da yayımlanmaya devam etmiştir. Derginin künyesinde, yazarları olarak EbülulaZeynelabidin ve Eşref Edib Fergan; Sahib-i İmtiyaz ve Mesul Müdürü olarak yine Eşref Edip ve başyazar olarak da Mehmet Akif Ersoy gösterilmektedir (Kocabaşoğlu, 2010, 59). Eşref Edib, *Sırat-ı Müstakim*'in çıkış hikâyesini ise şu şekilde aktarır:

"(...) O (Ebülula Bey) bizden biz ondan memnun olarak dostluğumuz ilerledikçe ilerledi. İstikbale matuf tatlı tatlı hayaller, parlak tasavvurlar, toplantılarımıza büyük neşe ve zevk veriyordu. Hürriyet hasretiyle kavruluyorduk. Bir kere o günü görecektik miydik? Neler neler yapacaktık!.. Matbuat hayatına atılacak, milli kütüphanemizi kıymetli eserlerle dolduracak, matbaalar tesis edecek; gazeteler, mecmualar, ansiklopediler çıkaracak, memleketimizde ilm-ü irfanın neşrine çalışacak, İslam dünyasıyla meşgul olacak, İslam milletleri arasında feyizli bir inkişafın, samimi bir vahdetin husûlüne bezl-i mesai edecektik... Biz bu yolda çalışırken hürriyet ilan edildi. Uzun senelerdir hasretle beklediğimiz hürriyet... 10 Temmuz 1324 (1908), memleket yerinden oynadı, sanki kıyamet koptu. Eli kalem tutan ortaya atıldı. Gazeteler, mecmualar Babiâli'yi doldurdu." (Edib, 1957, 200).

Dergiyi çıkaran kadro büyük ölçüde aynı arkadaş ve tanıdık çevresine mensuptur. Modern eğitim almış hoca, bürokrat ve ilmiye sınıfından kişilerden oluşan bu kadronun içinde derginin başyazarı Mehmet Akif'tir. Akif, aynı zamanda derginin yazı kurulunun oluşmasında rol oynamış önemli bir şahsiyettir. Mehmet Akif'in hemen hemen bütün şiir ve yazıları *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* koleksiyonlarında yayımlanmıştır. Dergideki birkaç şiir ve yazısında "Sa'dî" müstear adını kullanmıştır; ayrıca dergide imzasız şiirleri de çıkmıştır (Ersoy, 1986).

Eşref Edib, *Sırat-ı Müstakim*'in ilk sayısından itibaren Mehmet Akif'in derginin başmuharriri olduğunu belirtmiştir. "*Biz de hemen haftalık bir gazete çıkarmaya karar verdik. Adını "Sırat- ı Müstakim" koyduk. Sür'atle hazırlıklara*

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği:
Sırat-ı Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu

başladık. Üstad, gazetenin başmuharriri...” (Edib, 1938, 6). 182. Sayıdan itibaren derginin ismi Sebilürreşad'a dönüştürülmüştür. Fakat Akif'in başmuharrirliğine ilişkin kayıt ancak, 20 Ağustos 1330/2 Eylül 1914 tarihli sayıdan (Sebilürreşad, c. XII, S. 306) itibaren mecmuanın birinci sayfasının başlığının altına “Sermuharriri: Mehmet Akif” şeklinde, 312. Sayıdan sonra da “Başmuharriri: Mehmet Akif” şeklinde yer almıştır. İlk sayıları binlerce basılan dergi, başta Rusya olmak üzere Adriyatik'ten Basra körfezine, Karadeniz'den Kızıldeniz çevresine kadar çok geniş bir coğrafyada okur kitleleriyle buluşmuştur.

Dergi, Yeni Osmanlılar tarafından başlatılan ve daha sonra İttihad ve Terakki'yi oluşturan Jön Türkler'in devam ettirdiği istibdad karşıtı, Kanuni Esasi ve Meşrutiyet taraftarı çizgiye yakındır. Dergide yazıları çıkan belli başlı yazarlar şöyledir: Mehmet Akif Ersoy (Basyazar), EbülulaZeynelabidin(Mardin), EsrefEdib (Fergan), Bereketzade İsmail Hakkı, Ömer Ferit, Abdürreşid İbrahim, Babanzade Ahmet Naim, Kazanlı Halim Sabit (Sibay), Manastırlı İsmail Hakkı, Mehmet Şemsettin (Günaltay), Musa Kazım, Bursalı Mehmed Tahir, Mithad Cemal (Kuntay), Ahmet Agayef (Agaoglu), Nuralizade Giyasettin Hüsnü, Mehmed Fahreddin, Tahirü'l-Mevlevi (Tahir Olgun) Şerefettin (Yaltkaya), Ahmed Hamdi (Akseki), İbrahim Alaeddin (Gövsa) (Karataş, 2009, 115).

Derginin ön kapağında başlık ve fihrist bilgileri yer almıştır. Daha sonraları arka kapakta kitap tanıtım reklamlarına ve tavsiyelere yer verilmeye başlanmıştır. Okunması arzu edilen kitapların listeleri verilmiştir. Dergi büyük boy ve çok konuludur. Çok çeşitli coğrafyalardan farklı konulara değinilmesi, diğer basın organları ile ilişkiler günlük bir gazeteyi anımsatmaktadır. Makaleler, yorumlar ve ilmi tartışmalar ile entelektüel seviyesi gayet yüksek bir haftalık dergi özelliği göstermektedir (Gündüz, 2008, 222). Dergi II. Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki sayılarında İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlılık düşüncesini savunmuştur. Batıcılık karşısında İslamcılar ve Türkçüler ortak tavır takınmıştır. *Sırat-ı Müstakim*'deki yazıların birçoğunda Abdullah Cevdet'in *İctihad*'ına ve bu çerçevedeki batıcı akıma karşı oluş göze çarpmaktadır.

Fikri anlamda dergide, İslam memleketlerinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmışlığının sorgulanmasına çalışılmıştır. İslam'ı modern tarzda yorumlamayı esas alarak halk Müslümanlığını ilerlemeye engel olarak görür. Taklitle mücadele çağrısı yapılır. İslam'ın modern bilimsel gelişmelerin kabulüne, en genel ifade ile medeniyete engel olmadığı tezine vurgu yapılır. Gerilemenin ana sebeplerinden biri olarak de asil kaynak olan Kuran-ı Kerim'den uzaklaşmış olduğu vurgulanır. Müslümanların içinde buldukları siyasi, iktisadi ve sosyal olumsuzluklar, geri kalmışlık problemi, dinin yanlış anlaşılması ve yanlış uygulanmasından ileri gelir (Karataş, 2009, 118).

Özetle *Sırat-ı Müstakim* yazarları İslam memleketlerinin her alanda niçin geri kaldığına yönelik araştırmalar yapmış ve bu sorunlara yönelik çözüm üretmeye çalışmıştır. Dini meseleleri hurafelerden arındırmaya çalışmışlardır. Gelenekçi İslamcılık yerine modern İslamcılık anlayışını hâkim kılmaya çalışmışlardır. Uzun soluklu olan bu dergi ve çevresindekiler gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun zor dönemlerinde gerekse Milli Mücadele yıllarında çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. *Sırat-ı Müstakim* 1 Mart 1912 tarihine kadar 7 cildi tamamlayacak şekilde yayımlanmıştır. 182. sayı *Sırat-ı Müstakim*'in son sayısı olmuştur. Sonra

Ebülula kendi ortaklığını bitirmiş ve makale yazmaya son vermiştir. Eşref Edip'e göre derginin iki yayıncısı arasında bir görüş farkı yoktur, tek mesele zaman sorunudur. Ebülula'nın üniversite hocası ve milletvekili olarak sorumlulukları vardır ve bunları o zamana dek fazlasıyla zorlamıştır (Debus, 2009, 35).Ebülula'nın dergiden ayrılması üzerine dergi kapanmıştır. *Sirat-ı Müstakim*'in devamı olarak *Sebilürreşad* dergisinin isim hakkı, Mehmet Akif'in Tahirü'l Mevlevi'den ricası üzerine Eşref Edip'e hediye edilmiştir. Böylece 8 Mart 1912'de derginin *Sirat-ı Müstakim* olan adı *Sebilürreşad*'a dönüştürülmüş ve yayın hayatına yeni ismiyle devam etmiştir.

2.2. Türkçülük ve *Türk Yurdu*

II. Meşrutiyet Dönemi'nin en önemli fikir ve ideolojilerinden bir tanesi Türkçülük'tür. Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle II. Meşrutiyet sonrası gelişen Türk milliyetçiliği konusundaki düşünce akımına "Türkçülük" denilmektedir. Türkçülük sadece Türk milliyetçiliği ile sınırlanırılabilir bir ideoloji olmayıp, hemen hemen hayatın bütün alanlarına nüfuz etmeye çalışan bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçülük, II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmış ve bu döneme özgü bir fikir hareketiymiş gibi görünse de, bu hareketin kültürel ve bilimsel manada ilk çıkışı daha öncelere gitmektedir. Türkçülük akımının ortaya çıkışı ile ilgili yerli, yabancı incelemeler, ona bir başlangıç verme noktasında Yeni Osmanlılar Dönemi'ni önemli bir dönüm noktası olarak görmektedir. Türkçülüğün gelişmesine yurt içinde ve dışında bazı dernek ve cemiyetlerin önemli katkısı olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde Türkçülüğün, bilimsel ve kültürel alandan siyasal alana kaymasında bu cemiyetler önemli rol üstlenmişlerdir. Bunlar içinde en önemlisi Türk Yurdu Cemiyeti ve onun yayın organı *Türk Yurdu* dergisidir (Gündüz, 2007, 29). Yusuf Akçura'nın en büyük yapıtı *Türk Yurdu*'dur. Akçura dergiyi 1911'den 1917'ye kadar fiilen yönetmiştir. Dergi 1917'de Türk Ocakları Merkez Komitesi'nin eline geçmiştir. 1924'te Ankara'da yeniden yayımlanmaya başlamış ve Türk Ocakları'nın resmi yayın organı olmuştur. *Türk Yurdu*, hiç tartışmasız Türk Milliyetçiliği hareketinin en güçlü dergisidir (Devlet, 1999, 227-228).

II. Meşrutiyet Dönemi'nden önceki yıllarda, Türkçülük akımının öne sürdüğü fikirler çok fazla ilgi görmemiştir. Ancak, II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde, Türkçülük hareketinin kısa sürede yankı bulmasını sağlayan önemli bir gelişme olmuş ve Türkçülük ideolojisi ile fikir birliğine sahip olan İttihad ve Terakki Partisi iktidara gelerek bu düşünceyi resmi ideoloji olarak kabul etmiştir. Kocabaşoğlu, bugün Türkiye'de varolan milliyetçi söylemin liberal; Türkçü-Turancı; muhafazakâr (İslamcı)-milliyetçi bütün çeşitlemelerinin tohumlarının atıldığı dönem II. Meşrutiyet'in 1910'lu yılları olduğunu belirtmiştir. Kronolojik olarak, 1909 yılı ortalarında *Genç Kalemler*'le başlayan bu milliyetçi söylem inşası I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru *Yeni Mecmua*'nın kurulmasıyla zirveye ulaşmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra Türklük ile ilgili çalışmalar yapmak üzere kurulan Türk Derneği Cemiyeti, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Bilgi Derneği gibi kuruluşlar yayın hayatları kısa ya da uzun olan kimi süreli yayınlar çıkarmışlardır. Bunların en uzun soluklu ve önemlilerinden birisi Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayımladığı *Türk Yurdu* dergisidir (Kocabaşoğlu, 2010, 23-24). 31 Ağustos

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği: Sırat-I Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu

1911'de Türk Yurdu Cemiyeti kurulur ki, amacı Türk öğrencilerine yurt sağlamaktır. Dernek, Türkçülüğün gelişmesinde önemli bir yer tutan *Türk Yurdu* dergisini de çıkartmıştır (Akşin ve diğerleri, 2003, 48).

Savaşlar ve toplumsal olaylar neticesinde elindeki toprakları kaybetmeye başlayan iktidar, halkın tamamen muhalefet saflarına geçmesini engellemek için ideolojik geçişler yapmaya başlamıştır. Bu aynı zamanda kimliksel olarak dönüşüm ve farklılaşma anlamına gelmektedir. Milliyetçilik özelde Türkçülük devletin zorunlu ideolojisi haline gelmiş ve devletin bütün aygıtları bunun düşünsel temelleri etrafında örgütlenmek zorunda kalmıştır. Devlet, kurumlar eliyle bu olguyu geliştirmiş ve toplumsal hafızada yer tutmasını sağlamıştır ki bu bağlamda *Türk Yurdu* dergisi önemlidir. Dergi, İttihad ve Terakki'den de mali anlamda destek görmüştür ve ilk sayıları ikinci baskı yapmıştır. (Ayhan, 2010, 64-65).

Türkçülüğün teorisini Ziya Gökalp ve ekibi üstlenmiştir. Balkan Harbi'nin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar ve Osmanlılık görüşünün bozguna uğraması, Türkçülük akımının Osmanlı'da dönem kazanmasına neden olmuştur. Türkçülüğün ilk örgütlenme girişimi hürriyetin ilanından sonra olmuştur. 7 Ocak 1909'da Türk Derneği kurulmuştur. Bu bir kültür derneğidir ve üyeleri arasında Ermeniler, Avrupalı bazı doğubilimciler de vardır. Türk Derneği'nin faaliyetlerini yavaşlatmasından dolayı *Türk Yurdu* dergisi Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Akil Muhtar (Özden), Hüzeyinzade Ali, Mehmet Emin tarafından 8 Ağustos 1911'de kurulmuştur. Kısa bir süre sonra Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun görevli olarak yurt dışına çıkmasından dolayı yerine Ziya Gökalp geçmiştir. Ziya Gökalp'in 1913 yılında *Türk Yurdu* dergisinde, ünlü "*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*" seri makaleleri yayımlanmıştır. Bu makaleler, Türk milliyetçiliğini, Yusuf Akçura ve Ağaoğlu Ahmet beylerinkinden daha farklı, ırkçılığı reddeden, iman ve kültür birliğine dayandıran ve günümüz için de canlılığını koruyan bir anlayışla açıklamıştır (Kösoğlu, 2011, 65).

François Georgeon *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura* adlı kitabında Muharrem Feyzi Togay'ın şu sözüne yer vermiştir: "*Türk Yurdu'ndan söz etmek, Yusuf Akçura'dan söz etmektir*". Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük görüşlerinin karşılıklı olarak mukayesesini ilk defa Yusuf Akçura yapmıştır (Berkes, 1976, 195). Akçura "*Üç Tarz-ı Siyaset*" isimli ünlü eserini Kazan'da yazmasına rağmen, Rus idaresinden çekindiği için, Kahire'de çıkan *Türk Gazetesi*'nde yayımlanmıştır. Bu makalede; Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük tahlil edilmiş ve sonuçta en uygun siyaset tarzının "Türkçülük" olduğu vurgulanmıştır (Orkun, 2000, 48). "*Üç Tarz-ı Siyaset*" te üzerinde durduğu üç ana konu şunlar olmuştur:

1. Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek (Osmanlılık)
2. İslamcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak (İslamcılık)
3. İrkadaya bir Türk siyasal ulusçuluğu meydana getirmek (Türkçülük)(Karal, 1987, 3-4).

Yusuf Akçura'nın en büyük yapıtı ise *Türk Yurdu*'dur. Akçura dergiyi 1911'den 1917'ye kadar fiilen yönetmiştir. Dergi 1917'de Türk Ocakları Merkez Komitesi'nin eline geçmiştir. 1924'te Ankara'da yeniden yayımlanmaya başlamış ve Türk Ocakları'nın resmi yayın organı olmuştur. *Türk Yurdu*, hiç tartışmasız Türk Milliyetçiliğinin hareketinin en güçlü dergisidir (Georgeon, 1996, 67).

Derginin müdürü Yusuf Akçura bütün Türk dünyasına hitap eden *Türk Yurdu* dergisinin programını maddeler halinde açıklamıştır. Akçura, *Türk Yurdu*'nun amaçlarını şöyle sıralamıştır:

1. *Türk Yurdu*, Türk ırkına mensup halkların çoğunluğu tarafından anlaşılacak şekilde yayımlanacaktır. Neticede, basit bir kelime hazinesiyle sınırlandırılacaktır. Türk ırkının menfaati konu seçiminde rehberlik edecektir.
2. *Türk Yurdu*, Türklerin tamamı tarafından kabul edilmeye muktedir bir ideali tanımlamak teşebbüsündedir.
3. *Türk Yurdu*, çeşitli Türk halkları arasında dostluk bağlarını kurmak için gayret edecektir. Bu halkların manevî ve ekonomik gelişimleri için kullanılacaktır.
4. *Türk Yurdu* dergisi, bu amaca ulaşmak için, Türk Dünyası içinde olup biten her şey hakkında, mutlu veya acı olaylar söz konusu olsa dahi, bilgileri toplayacaktır.
5. *Türk Yurdu*, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezinde, Türk unsurunun siyasî ve iktisadî haklarını savunacak ve Türk milliyetçiliğini yaymaya bağlı kalacaktır.
6. *Türk Yurdu*, ideal yokluğunun sebep olduğu umutsuzluğa, ihmale ve tembelliğe engel olmak için gayret gösterecektir.
7. Uluslararası siyaset sahasında, *Türk Yurdu*, Türk Dünyası'nın menfaatlerini savunacaktır (Dumont, 1998, XX).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde İmparatorluğun yaygın bütünleşme ideolojileri olan Osmanlıcılık ve İslamcılığa karşı Türkçülüğe dayalı yeni bir fikrin yaratılmasını Yusuf Akçura'dan sonra en açık şekilde dile getirenlerden biri Ağaoglu Ahmet olmuştur. Nitekim Ağaoglu *Türk Yurdu*'nun ilk sayısında "...bugünkü Türk âleminin hududunu, yalnız Türk unsurunu havi, Türk medeniyeti, Türk hayatı, Türk tarz-ı maişeti ile geçinen memalik dairesinde arayacağız" demiştir (Agayef, 1911, 15). Yusuf Akçura ile Ahmet Ağaoglu'nun Osmanlı İmparatorluğu dışında yaşayan Türklerle ilgili verdiği bilgiler, *Türk Yurdu* okuyucuları arasında büyük ilgi uyandırmıştır. Türkçülük fikrine halkçı bir muhteva kazandırılmasında ve milli iktisat fikrinin oluşmasında öncülük eden *Türk Yurdu* yazarları, Türkler için en iyi yolun çağdaşlaşma ve bunun gerektirdiği eğitim olduğunu savunmuşlardır. Türklerin kültürel alanda birliğe önem vermesini savunan *Türk Yurdu* yazarları, bir nevi Gaspıralı İsmail Bey'in "*Dilde, İşte ve Fikirde Birlik*" parolasını gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Saray, 2011, 19). Mercani, Kursavi, Nasırı gibi dönemin ileri görüşlü şahsiyetlerin fikirlerinin açtığı yolda ilerleyen Gaspıralı İsmail Bey Rusya Türklerinin birliğini sağlamak yolunda ilk adımı atmış, "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" şiarını ortaya koymuş, bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak halkın eğitilmesi gerektiğine inanmış ve eğitim alanında önemli katkılarda bulunmuştur. Rusya Türklerinin haklarını korumak için mücadele etmiş, kendinden sonra gelen aydınlar üzerinde de çok önemli etkileri olmuş bir entelektüeldir. Gaspıralı'nın Türk birliği hususundaki görüşleri Rusya Türklerinin uyanışında ve hem Rusya Türkleri hem de Türkiye Türkleri arasında birlik düşüncesinin yaratılmasında temeli oluşturmuş, daha sonraki takipçilerinin Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği kavramlarının şekillendirmesinde önemli tesirleri olmuştur (Kalsın, 2014, 113). Yusuf Akçura, Gaspıralı'nın ölümünden sonra *Türk Yurdu*'nda yayımladığı '*Muallime Dair*' adlı yazısında Türk-İslam âleminin son 100 yılda yetiştirdiği en önemli şahsiyet olarak Gaspıralı'yı göstermiştir. Gaspıralı, Akçura'nın tabiriyle "büyük muallim" vazifesini milleti için ölene dek sürdürmüştür (Özkaya, 2007, 95).

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği: Sırat-I Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu

Türk Yurdu'nun amacını belirleyen en net ifade her sayıda dergi adının klişesi altında yer alan "*Türklerin Faidesinde Çalışır*" ifadesidir. Derginin amaçlarından bir tanesi de lehçeleri biraz farklı olan Türk topluluklarının edebiyatlarını birbirlerine öğretmeye çalışmaktır. *Türk Yurdu*'nun savunucuları kendilerini '*halkı seven ve milliyetçi insanlar*' olarak tanımlıyorlardı. Gerçekleştirmek üzere ortaya koydukları toplumsal amaç bir Türk orta sınıfı, ulusal burjuvazi yaratmaktır. Derginin ideolojisi, dinsel tutuculuğa karşı, mücadele eden, kadının toplumdaki siyasal ve ekonomik rolünü güçlendirmeye çalışan bir eğitim modernleşmesini isteyen münevver bir kesimin ideolojisi idi (Gündüz, 2007, 363). Türklerin yoksulluk yüzünden yeterli eğitim almadıklarına dikkat çekilmiş, Türklerin eğitim seviyesini yükseltmek üzere bir gazete çıkarılmasına karar vermişlerdir.

İlk sayısı 24 sayfadan oluşan dergi, ikinci sayısından itibaren 32 sayfa çıkarılmıştır. İlk sayının ilk sayfasında '*Maksat ve Meslek*' başlığı altında şu sözlere yer verilmiştir: "*Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız, İşte budur. Maksada erişmek için hangi yollardan yürüyeceğimizi, mecmuamızın münderecatı göstereceğinden, mesleğimizin teşrihini fazla buluyoruz. Tanrı yardımcımız olsun!*" (Türk Yurdu, 1911, 9). Yusuf Akçura derginin ilk sayısında derginin içeriği ile ilgili olarak şu cümleleri dile getirmiştir: "*Türk Yurdu, Türk dünyası icmalinde bu seferlik, yukarıda yazılı pek umumi bir mukaddime ile iktifa ediyorsa da, gelecek nüshasından itibaren Türk dünyasının on beş günlük belli başlı vakıaları hülasasını ihtiva edecektir*" (Akçura, 1911, 21).

Dergide toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel konuların hemen her dalında şu ya da bu biçimde ilgili yazılar bulmak mümkündür. Ama *Türk Yurdu* her şeyden önce hem sosyolojik hem de siyasi özelliği ön plana çıkan bir dergidir. Derginin bu özelliğinden sonra en önemli özelliği edebi yönüdür. Derginin tirajı hakkında kesin bir rakam vermek güçtür. Ancak, özellikle ilk sayılarda yüksek bir tiraja ulaşmış olduğu tahmin edilmektedir. Derginin ikinci sayısının başında "*Muhterem Okuyucularımıza*" başlığıyla verilen haberde, birinci sayının çok rağbet gördüğü ve matbu nüshaların hemen bittiği, ikinci baskıları yapıldığı, bu rağbetten ve ilgiden dolayı ikinci sayının fiyatı arttırılmaksızın sayfa sayılarının fazlaştırıldığı bildirilmiştir. Bu ilana göre derginin ilk çıktığı günlerde büyük bir ilgi ve alaka gördüğü anlaşılmaktadır (Gündüz, 2007, 360-362).

Türk Yurdu yayımlanmaya başlamasından kısa bir süre sonra hatırı sayılır bir üne ve öneme kavuşmuştur. Bunu ilk sayılarının birkaç defa basılmasından da anlamak mümkündür. Dergi üzerinde ilk incelemeleri yapan yabancılara göre *Türk Yurdu*, yazarlarının niteliği ve saygı uyandıran tutumları ile hiç tartışmasız Türk milliyetçiliği hareketinin en güçlü dergisi olmuş ve Türk âleminde yarattığı ilgi Türkiye'nin sınırlarını fersah fersah aşmıştır. Derginin en önemli etkisi, geçiş süreci yaşayan bir toplumda milliyetçilik duygusunun oluşmasına, pekişmesine ve yayılmasına yaptığı etkidir.

2.3. Batıcılık ve İctihad

II. Meşrutiyet Batılılaşmasından kastedilen toplumsal değişimdir. Bu değişimin yönü Batı'dır. Devletin kurtuluşuna çözüm olarak Batılılaşmanın bir

çözüm olarak görülmesi II. Meşrutiyet'e özgü bir sorun değildir. Batılılaşmanın sistematik bir hale getirilerek, toplumun ve hemen hemen bütün aydınların ilgilendiği bir sorun haline gelmesi bu dönemin toplumsal bir olgusudur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Ali Kami, Rıza Tevfik, Peyami Safa önde gelen batıcı düşünce savunucularıdır (Gündüz, 2007, 39). Bu görüştekiler devletin ancak Batılılaşmak suretiyle kurtulabileceğini ve bunun için de muhtelif cephelerden önemli inkılapların yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Batı medeniyetinden, bütün şümülü ile istifade etmek, bu medeniyetin semere ve imkanlarından onun sosyal, hukuki, ilmi, ve kültürel gelişmesinden faydalanmak, yani Batılılaşmak lazımdır.

Akşın "Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusunun yanıtını batıya benzemekte bulanlar olarak nitelendirdiği batılılaşma yanlılarını, Tanzimat'ın temel öğretisi olan Osmanlıcılığa inanan ve bunun gereği olan ittihad-ı anasırı sağlamak için Garpcılığı isteyenler; kabahati toplum yapımızda bulup, burada Anglosakson toplum yapısını geliştirmek isteyenler; *Sevet-i Fünun* ve *Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye* dergileri çevresinde toplanan pozitivistler ve Batı'ya hayran köktenci garpçılar (ki bunların en ünlüsü *İctihad* dergisi sahibi Abdullah Cevdet'tir) olarak dört farklı gruba ayırmıştır (Akşin vd., 2003, 46).

İctihad dergisi Abdullah Cevdet tarafından 1904'te aynı adı taşıyan yayıneviyle birlikte kurulmuştur. Abdullah Cevdet'in vefat ettiği 1932 senesine kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Bu dergi Abdullah Cevdet'in ömrü boyunca *İctihad* sahibi olarak tanınmasına ve öldükten sonra da bu şekilde anılmasına vesile olmuştur. Derginin son sayısı Abdullah Cevdet'i ve *İctihad*'ı konu edinmiştir. Son sayısındaki yazının başlığı "*Abdullah Cevdet'e ve İctihad'a Fatih*" şeklindedir. *İctihad*'ın matbaası Abdullah Cevdet'in, II. Abdülhamid karşıtı yayınları nedeniyle İsviçre'den sınır dışı edilmesinden sonra 1905'te Mısır'a taşınmıştır. *İctihad* 13. sayıdan itibaren Kahire'de yayımlanmaya başlanmıştır. *İctihad* dergisi Batıcılık düşüncesinin yılmaz savunucusu olarak döneme damgasını vurmuştur. Dergide baştan sona Abdullah Cevdet'in mücadeleci kişiliğinin izleri görülmektedir. Birçok defa kapatılan dergi her defasında *İctihad*'ı andıran yeni adlarla yayını sürdürmüştür. Toplumsal, siyasi, iktisadi ve kültürel hayatın hemen alanıyla ilgili meselelere değinilmiştir. *İctihad*'da savunulan fikirlerin birçoğu Cumhuriyet döneminde hayata geçirilmiştir. Bu haliyle dergide ilk anlamda Atatürk inkılaplarının hazırlığı yapılmıştır. (Karataş, 2009, 185).

Bu dergi basın ve düşünce dünyasında Tanzimat yıllarında başlayan bir geleneğin devamıdır. *İctihad*, temel amacı kültürel ve teknolojik gelişmelerden halkı haberdar etmek, onları bilgilendirmek ve kültürel çağdaşlaşmayı sağlamak olan Tanzimat yayınlarına benzemektedir. Ayrıca şekil ve içerik bakımından daha önceleri çıkmış olan dergilerin devamı özelliğini göstermektedir (Gündüz, 2007, 63). Cenevre'de çıkan ilk 11 sayı ortalama 32'şer sayfadır. Dış ön kapakta sadece derginin adı ve içindekiler yer alırken, "*Ayda bir def'a Türkçe ve Fransızca olarak neşr edilir Mecmua-i Osmaniye ve İslamiyedir*" ibaresi yazılıdır. Abdullah Cevdet'in daha önceleri yazdığı metinlerden birçoğu Osmanlı kamuoyunda tepki ile karşılanmıştır. Bazı çevirileri toplatılmış ve yasaklanmıştır. Yayımlandığı süre içerisinde yaklaşık olarak yedi yıl kapalı kalmıştır. Derginin kapatılmasına sebep olan yazılar Kılıçzade Hakkı, Abdullah Cevdet, Süleyman Nazif tarafından yazılmıştır. Özellikle *İctihad*'ın tarihi ve sosyal misyonu ile bütünleşmiş bir yazar

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği: Sırat-I Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu

olarak bilinen Kılıçzade Hakkı Bey'in 55. Sayıda yazdığı “*Pek Uyanık Bir Uyku*” adlı makalesi *İctihad*'in toplumda olmasını istediği değişiklikleri maddeler halinde sıralamıştır. S. Nazif'in 68. sayıda yazdığı ve hükümetin çıkardığı yeni Vilayet İdare Kanununu eleştiren “*Deva-yı Katl*” makalesi, yine Kılıçzade Hakkı Bey'in 73. ve 77. sayılarda yazdığı dini duyguları ve din adamlarını aşağılayıcı “*Yunus Hocanın Kendisi*” ve A. Cevdet'in “*Veliyaht Yusuf İzzeddin Efendi ile Mülakat*” yazıları derginin kapatılmasına neden olmuştur (Gündüz, 2007, 71-72). Derginin tek hedefi Türk okuyucusuna Batıyı tanıtmaktır. Türkiye'yi medeni Avrupa'nın bir parçası yapmak, Batılılaştırmak ve batı fikrini benimsetmektir. Tanzimat Batıcılığının çağdaşlaşma yönünün değişik bir şekli olarak çıkmaya başlayan *İctihad*, bir Jön Türk yayınıdır. Halk eğitimine ve kültürel konulara önem ve öncelik vererek halkın kültür düzeyinin yükseltilmesi *İctihad*'in temel amacıdır. Derginin bütün dönemlerde değişmeyen tek vasfı batıcılığdır (Gündüz, 2007, 79). Türklerin kültür seviyesinin yükseltilmesini memleketin en önemli etkeni olarak sayan Abdullah Cevdet (Mardin, 2001, 226), dergiyi çıkarmaktaki niyetini şu sözleriyle açıklamıştır: “*Şark ve Garbın i'tinakarane tetkik ve tettebbu'u ve edebiyatlarının iki memleket arasında muzaaf bir fikir cereyanı vücuda getirmektir*”(Cevdet, 1918, 2761)

Derginin savunduğu fikirler farklı sayılarda maddeler halinde sıralanmıştır. “*İctihad*'in Müdür Fikirleri” başlığı altındaki ilkelerden bazıları şöyledir:

- 1- Hürriyetlerin en birincisi ve en önde geleni vicdan hürriyetidir inancını kabul etmeyen kimse ruhunun yarısını kaybeder.
- 2- Kişisel, toplumsal ve siyasi istiklallerin anası ekonomik istiklaldır.
- 3- Tek bir adama yapılan haksızlık, herkes için bir tehdit teşkil eder.
- 4- Toplumsal sorunlardan kurtulmanın yolu, ziraatı geliştirmekle birlikte, okullarda zararlı insanların yetişmesini önlemekle mümkündür.
- 5- Doğunun geri kalmasının sebepleri; kadının içinde bulunduğu kötü durum ve hükümetlerin diktatörlüğüdür.
- 6- Milletler medeni alanda ne kadar yakınlaşırlarsa kendilerine o kadar daha özel ve daha az bağımlı bir mevcudiyet temin ederler (İctihad, 1922, 3113)

Dergide yazılan yazılar belli konu başlıkları altında toplanmıştır. Yazı köşelerinin adları zamanla değişiklik göstermişse de genelde edebiyat, şiir, hikâye ve felsefe gibi konular işlenmiştir. Yazarları arasında Celal Nuri, Ali Kami, Mehmet Zeki, Rıza Tevfik, Yusuf Ziya ve Piyer Loti gibi yazarlar bulunmaktadır (Gündüz, 2007, 76). *İctihad*'in mali kaynaklarının nereden temin edildiği konusunda elde edilen kesin bilgiler yoktur. Derginin en önemli mali kaynağının abonelerden ve reklamlardan geldiği bilinmektedir. Abone sayısı bilinmemektedir fakat 1929'da verilen bir habere göre *İctihad*, II. Meşrutiyet döneminde haftalık 4000'den fazla okuyucuyu bulabilmiştir (Gündüz, 2007, 74). Abdullah Cevdet'in Hollandalı oryantalist R. Dozy'den yaptığı *Tarih-i İslamiyet* adlı çevirisi Hz. Muhammed (S.A.V)'e hakarete varan ifadeler içerdiğinden büyük tepkiler almıştır. Abdullah Cevdet bu çeviride tarihin önemine işaret edip, Müslümanların yazdığı İslam tarihi kaynaklarının tamamının taraflı olduğunu; gerçekleri yansıtmayıp zorba idarecilerin baskıları sonucu tahrif edilerek yazıldığı gibi düşüncelere yer vermiştir. Cevdet büyük bir cesaretle Dozy'nin de iyibir “Müslüman” olduğu görüşünü ileri sürmüştür (Hatiboğlu, 1999, 201). Hakkında yapılan yoğun şikâyet üzerine bu çeviri 1910'da toplatılarak yasaklanmıştır. Özellikle bu çevirisinin etkisiyle din düşmanı olarak tanınmıştır. Ayrıca *İctihad*'in 1922 senesindeki bazı sayılarında Cevdet, Bahailik inancını konu edinmiş ve bundan dolayı yargılanmıştır.

Cevdet'in bu yayınları sebebiyle *İctihad* ve *Sebilü'r-Reşad* arasında sürekli bir çekişme yaşanmıştır. İki dergi arasındaki tartışmaların birçoğu tesettür, kadın hakları, çok eşlilik, evlenme, mektepler ve medreseler üzerinedir. Cemil Meriç, iki taraf arasındaki çekişmeyi şu şekilde açıklamaktadır:

Rıza Tefvik, Abdullah Cevdet veya Celal Nuri, zamanlarında yobazlar tarafından tekfir edildiler. Sonra hücumlar daha zararsız bir hedef üzerinde teksif edildi: Tefvik Fikret. Bunların hepsi hiçbir zaman küfr-i mutlak içinde değildiler. Olsa olsa agnostiktiler. Çağdaşlarının bağışlamadığı, dürüstlük, bu samimiyet. Kabuklu hayvanlar, her düşünen insanın karşılaştığı bu beşeri testleri anlamak istemedi. Abdullah Cevdet politikaya bulaşmış her yazar gibi zaman zaman namussuz olmuştur, namussuzluğun kanun olduğu bir devirde ve bir cemiyette hiç kimseden bir heykel-i fazilet olması beklenemez. Ama ölümünden aşağı yukarı yarım asır sonra, iliklerine kadar sair bir düşünce ve duygu adamının İslamiyet'e karşı bir bayrak olarak kullanılması da çok rezil bir teşebbüs. Cevdet Müslüman değildi belki. Fakat kendisine çatanlardan çok daha mümindi... Abdullah Cevdet'i tekfir edenlerin elinde başlıca delil Dozy'nin "Tarih-i İslamiyet" tercümesi ile Bahailik hakkındaki risalesi. Bu deliller zamanımızda inandırıcı olabilir mi?(Meriç, 2002, 318-319)

Abdullah Cevdet "*Mutmain Değilim*" adlı yazısında insanların bağınazlığından korktuğu kadar Bulgar toplarından bile korkmadığını dile getirmiştir. Yazısının bir kısmında Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetini karşılaştırmıştır. Karşımızda muazzam bir Batı medeniyeti olduğunu, bu medeniyetin zalim olsun, rahim olsun, iyi olsun, fena olsun karşısında sağlam bir mevkii almamız gerektiğini ifade etmiştir. Cevdet yazısında şunları dile getirmiştir:

"Varılması lazım olan gaye: Kuvvetli olmaktır, ideal sahibi olmaktır, zengin olmaktır, yüksek nüfuslu olmaktır, ümrana, afiyete, irfa, vicdana, istiklale, malik olmaktır. İdealin ne demek olduğunu bilmeyenler Avrupa'nın ortaya koyduğu ümran ve medeniyetin yakından ve senelerce mütalaa ve tetkik etmemiş ve o kavga ve amansız yarış içinde açık gözle, açık yürekle yaşamamış olanlar bu coşkun selin ve bu sillenin kuvvet ve şiddetini takdir edememekte mazurdurlar."(Cevdet, 1911, 1176).

Abdullah Cevdet, Batılılaşmayı Türk toplumu için yaşamsal önemde görmektedir. Bunun için de, bilimden teknolojiye, sanattan edebiyata, zihniyetten felsefeye, giyimden kuşama ve hatta selamlaşmaya kadar, Batılıların her türlü değerini almak durumundadır. Abdullah Cevdet'e göre, Avrupa medeniyetinden başka bir medeniyet yoktur, bu medeniyet hiçbir şekilde ayırım gözetilmeksizin "gül ve dikenle" alınmak ve yaşama geçirilmek durumundadır (Uçar, 2011, 26). Özetle Türk düşünce hayatında 28 yıl boyunca 358 sayı olarak aralıksız çıkabilmiş tek düşünce dergisi olan *İctihad* bünyesinde yüzlerce Osmanlı aydınının düşüncesini barındırmaktadır. *İctihad* II. Meşrutiyet batıcılığının başta gelen temsilcisi olarak bilinmektedir.

2.4. Solculuk ve *İştirak*

II. Meşrutiyet atmosferi içerisinde örgütlenen düşüncelerden biri de sosyalizmdir. Hüseyin Hilmi ve arkadaşları, sosyalizm fikrini, İmparatorluğun Türk unsuru içerisinde ilk defa örgütlü bir yayın faaliyeti ile savunmaya başlamıştır. İmparatorluğun Hıristiyan tebaası içinde sosyalist fikirlerin çok daha

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği: Sırat-I Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu

erken başladığı, düşünsel ve örgütsel olarak önemli bir yetkinliğe ulaştığı bilindir ancak Türkler arasında bu fikrin örgütlü bir düzeye ulaşması II. Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Bu ortam içerisinde Osmanlı sosyalistleri de çıkardıkları çeşitli yayınlarla önce matbuat alanında, daha sonra da, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurarak siyasi parti aracılığı ile Osmanlı siyasetinde yerlerini almışlardır (Temur, 2010, 8).

Hüseyin Hilmi ve çevresi, 1910 yılı Şubat ayında, *İştirak* gazetesini çıkararak siyasi matbuat hayatına girmişlerdir. Bu çevre, aynı yılın Eylül ayında, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurarak, siyasal mücadelelerini parti çatısı altında sürdürmüşlerdir. Eylül 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuştur. Daha önce yani Şubat'ta *İştirak* gazetesi çıkmaya başlamıştır ve bu işi yürüten Hüseyin Hilmi'dir. Fakat hareket zayıf bir harekettir. Bu, genel olarak Osmanlı ve özellikle Türk toplumunun toplumsal-iktisadi bakımdan az gelişmişliği ile açıklanabilir. Başka bir deyişle, sanayi gelişmediği için işçi sınıfı da gelişmemiştir ve temel sebep budur (Akşin ve diğerleri, 2003, 49). Ayrıca Osmanlı Sosyalist Fırkası ve *İştirak* çevresi üzerine araştırma yapan pek çok yazar bu çevreyi yetersiz bulmakta ve hatta sosyalist bulmamaktadır. Elbette, Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalizm fikrinin ilk temsilcisi olarak bilinen bu çevrenin pek çok eksiklikleri ve Avrupa'daki örneklerinden farklılıkları vardır. Ancak *İştirak* çevresinin sosyalizm anlayışını kendi yayınlarında ortaya koyan birçok maddeye de rastlanmaktadır. Sahip oldukları düşünceyi temsil eden yazılar özellikle Osmanlı Sosyalist Fırkası Program ve Beyanname'i içerisinde mevcuttur. Beyanname, "*Ağniyanın servetinin kırkta biri fukaranındır*" zekât emrini ifade eden ayetle başlamaktadır. Programın girişinde işçi sınıfının hakları ile ilgili şu cümleye yer verilmiştir:

"Hayat-ı içtimaide en mağdur bir kısmı teşkil eden amelenin ve bunlardan pek geri kalmayan avamın hukuk-u hayatiye ve siyasiyeyi temin edilmek ve şu aheng-i umumi terakide kendilerine bir şehrah-ı salah ve refah istihzar eylemek üzere Fırka, bunun için atideki programı tanzim eylemiştir." (İştirak, 1910, 283).

Ayrıca programda 9. madde doğrudan işçi ve fakir halkın yararına olarak düşünülmüş maddelerdir, parasız eğitim, sekiz saatlik işgünü gibi liberal partilerin programında olmadığı gibi o dönemin uluslararası işçi ve sosyalist hareketinin de en önemli talepleridir. (Temur, 2010, 91). Bununla birlikte *İştirak*'in ilk sayısında yer alan ve kendilerini tanıttıkları, *İştirak* imzalı "*Meslek*" adlı yazıda sosyalist fikirlerin izlerine rastlanmaktadır. İlk sayıda A. Rıfki imzalı "*Felsefe-i Say*" isimli makale de işçi sınıfına sınıf bilinci aşılamayı hedefleyen makalelerden ilkidir. Makalede "*Bundan sonra her hafta, Türkiye'deki işçilerin sefaletinden ve esbab-ı sefaletten, sendika ve grev kanunlarından ve (sendikalizm)den bahs*" edileceği belirtilmiştir (Rıfki, 1909, 6-7)

Sosyalizmin ne olduğuna dair halkı bilinçlendirmek için ilk sayıda yazılan "*Sosyalizm Nedir?*" başlıklı makalede şu cümlelere yer verilmiştir:

"Amelenin her türlü harekât-ı içtimaiyesine bir nazar-ı tahkir ve tezyif ile bakan ve bu gibi vakayı cemiyet-i beşeriyyet için büyük bir tehlike addetmekten asla çekinmeyen birçok eşhas ve müellifler yakın vakitlere kadar pek büyük bir itihad ve itikad ile dinlenir ve takdir edilirdi. Fakat artık inkâr olunamaz ki bu itihad ve itikad pek eski zamandan beri terakkiyat-ı beşeriyyeye büyük bir mânia etmiştir" (İştirak, 1909, 8-12).

Hüseyin Hilmi Bey'in öne çıktığı bu solcu çevre *Sosyalist*, *İnsaniyet* ve *Medeniyet* gazetelerini çıkarmış, bunlar da sırası geldikçe örfi idare makamlarınca

kapatılmıştır. *İştirak* on beş günlük olarak 20 Haziran 1912’de yeniden ortaya çıkmış, üç sayı yayımlandıktan sonra haftada iki gün çıkan bir gazeteye dönüşmüş ve böylece 1912 yılının Ekim’inde yayını son bulmuştur (Kocabaşoğlu, 2010, 46-47). *İştirak* çevresi, diğer modern düşünce akımları gibi Batı’dan, Avrupa’dan kaynaklanan sosyalizm fikrini Osmanlı topraklarında tanıtmak, bu siyasi düşüncenin çeşitli meselelerini kendi ülkelerinde de tartıştırmak ve yaygınlaştırmak amacındadırlar.

Yayınlarda en fazla dikkati çeken unsurlardan biri de amele (işçi sınıfı) meselesidir. Genel olarak işçilere bir sınıf şuuru aşılamayı hedefleyen yayınlarda, işçilerin durumunu ve yaşadıkları sıkıntıları anlatan pek çok yazıya yer verilmiştir. Zaman zaman bir fakirlik ve ızdırap edebiyatına dönüşse de işçilerin durumu *İştirak* yayımları için merkezi önemdedir ve işçilerin kendi durumunu anlattıkları yazılara da yer verilir. Genel bir işçi sınıfı kavramlaştırması içerisinde ele alınan yazıların yanında, Avrupa’dan işçi (özellikle de işçilerin mücadelesi) haberlerine yer verilmiş, yerel ve sektörel olarak da işçilerin durumuna değinilmiştir. Bu anlamda *İştirak* çevresinin yayımları, işçi gazeteleri görünümü taşımaktadır. Çevrenin yayımlarında birçok çeviri yer almakla birlikte telif yazıları da önemli bir yer tutar (Temür, 2010, 43). İşçilerde sınıf bilinci oluşturmak için işçilerin yaşadıkları sıkıntılar, zenginlerin refah içinde olması ve bu iki sınıfın yaşamları arasındaki uçurum anlatılır. Bu çaba sadece düzyazılarla, makalelerle sınırlı kalmaz. Gazetede bu konuyla ilgili şiirlere de yer verilir.

Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşlarının haftalık olarak yayımladığı *İştirak*’ın ilk sayısı 26 Şubat 1910 Cumartesi tarihlidir. *İştirak*’ın imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü “Serbest İzmir Gazetesi Sahibi Hüseyin Hilmi” olarak belirtilmiş ve *İştirak* Gazetesi’nin yayın hayatı boyunca hep öyle kalmıştır (Temür, 2010, 46). *İştirak*’ın ilk 16 sayısı her hafta düzenli olarak yayımlanmıştır. 16. Sayının yayımlanmasından iki gün sonra, İttihatçılar tarafından öldürülen Sada-yı Millet Gazetesi başyazarı Ahmet Samim anısına, 17. sayı “Nüsha-i Fevkalade” olarak 13 Haziran 1910’da yayımlanmıştır. Bu sayı üzerine gazete, Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılmıştır. Çapanoğlu kitabında bu konuyla ilgili Refik Halid’in anılarına yer vermiştir. Refik Halid o günleri şöyle anlatmıştır:

“İttihatçılar Ahmet Samim’i vurdukları zaman arkadaşları, muazzez hatirasını ve bu menfur cinayeti halkın dimağına kayıt için bir gazete, bir nüsha çıkarmak arzusuna düşmüşlerdi. Bunun üzerine resimleri, vasiyetnamesi ve bazı makaleleri, mektupları konacaktı. Son saatte herkes korktu ve bu gazete fikrinin etrafından kaçıştı. Yalnız Kıbrıslı Şevket ve Halil Beylerle ben kalmıştım. Biz de sebat ediyor ve bunu derc edebilecek bir gazete ve basabilecek bir matbaa arıyorduk. Bu esnada *İştirak*çi karşımıza çıktı: - Siz hazırlayın, verin bana, bizim *İştirak* ne güne duruyor, basarız! dedi... O zamanki teşkilatlı ve gözü açık hükümetin tedbirlerine rağmen *İştirak* basıldı. Akşam üzeri vapura girdiğim zaman bütün salonlarda herkesin elinde bir *İştirak* vardı. Hâlbuki hükümet toplanması ve faillerinin tevkifi için emir vermişti. Nitekim şevket Beyle *İştirak*çi Hilmi Bey tevkif olundu. *İştirak*çi: - Hepsini ben yazdım, ben bastım, faili yalnız benim! Diye bağırıyordu” (Çapanoğlu, 1964, 79-80).

İştirak’ın kapatılmasından yaklaşık iki ay sonra, Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşları, *İnsaniyet* gazetesini yayımlamaya başlamıştır. 18 Ağustos 1910 ve 25 Ağustos 1910’da iki sayı çıkan *İnsaniyet*, Divan-ı Harb-i Örfi’nin *İştirak*’ın kapatılma süresini yeterli bularak tekrar yayımlanmasına müsaade etmesi üzerine yerini tekrar *İştirak*’a bırakmıştır. 1 Eylül 1910’da 18. sayısı ile yayın hayatına

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği:

Sırat-ı Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu

dönen *İştirak*, yine haftalık olarak ama bu sefer Perşembe günleri yayımlanmıştır. Ancak bu yayın dönemi de uzun sürmemiş, yeniden Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılmıştır. *İştirak* çevresi, bundan yaklaşık iki buçuk ay sonra *Sosyalist* gazetesi ile basın hayatına devam etmiştir. Haftada iki sayı olarak yayımlanacağı duyurulan gazete, 24 Kasım 1910 Perşembe ve 29 Kasım 1910 Pazartesi günleri yayımlandıktan sonra Divan-ı Harb-i Örfi tarafından tekrar kapatılmıştır. Hemen arkasından bu çevre, daha önce kapatılan *İnsaniyet* gazetesini, hiç ara vermeden tekrar devreye sokmuştur. *İnsaniyet* gazetesi, 1 Aralık 1910 Perşembe'den itibaren üç sayı çıkabilmiş, üçüncü sayısından sonra yine mahkemece kapatılmıştır. *İştirak* çevresi yine ara vermeden, yeni bir yayını, 14 Aralık 1910'da *Medeniyet*'i devreye sokmuştur. *Medeniyet*'in sadece iki sayısının olduğu bilinmektedir. Büyük bir ihtimalle ikinci sayısından sonra bu gazete de kapatılmıştır (Temur, 2010, 44). Bir buçuk yıl aradan sonra 20 Haziran 1912'de tekrar yayımlanmaya başlayan *İştirak* bu kez 20 sayı yayımlanmıştır. Ancak hükümet baskısının artması ile *İştirak* çevresinin bazı üyelerinin hapse atılması ve Hüseyin Hilmi Bey'in sürgüne gönderilmesi nedeniyle dağılan çevrenin basın faaliyetleri 1913'te sona ermiştir.

İştirakçı olarak bilinen Hüseyin Hilmi, 1912 yılında *İştirak*'ın yayınının durdurulmasından sonra Paris'e gitmiş, Fransız sosyalistleriyle tanışmış ve İstanbul'a döndüğü an garda tutuklanarak Sinop'a sürgüne gönderilmiştir. *İştirakçı* Hilmi, 1919 yılı Şubat ayında *Türkiye Sosyalist Fırkası*'na reis seçilerek parti organı olan *İdrak* gazetesini çıkarmıştır. *İştirakçı* Hilmi, 1922 yılında İstanbul'da bir yerde ölü olarak bulunmuş ve faili meçhul cinayete kurban gitmiştir (Kocabaşoğlu, 2010, 47). Baydar'a göre ne olursa olsun Hüseyin Hilmi ve çevresi İttihat ve Terakki'ye soldan ve tavizsiz bir muhalefet yürütmüş ve 1919-1922 arasında İstanbul'da işçi hareketine rakipsiz denebilecek bir biçimde hâkim olmuşlardır (Baydar, 1985, 1822).

Sonuç

Türkiye'de ilk fikir gazetesi örnekleri olarak sayılabilecek basın faaliyetlerinin kökleri II. Meşrutiyet Dönemi'ne dayanmaktadır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan anayasal dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda basın, düşünce ve siyaset alanında önemli bir canlanmaya yol açmıştır. Bu dönemde, yüzlerce gazete yayın hayatına girmiş, siyasal fikirler etrafında örgütlenmeler başlamış ve siyasi partiler kurulmuştur. Türk siyasal yaşamında söz konusu siyasal ideolojilerin tam anlamıyla rol oynamaya başlaması ancak II. Meşrutiyet ile mümkün olabilmiştir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda sarayın gücünü tartışabilecek ve dengeleyebilecek bir siyasal kırırdama II. Meşrutiyet ile yaşanabilmiştir. II. Meşrutiyetle birlikte halk birçok yeni ideolojiyle tanışmıştır. Bunlar arasında Türkçülük, Batıcılık, Solculuk ve İslamcılık sayılabilir.

Bu dönemdeki İslamcı süreli yayınların ilki ve en uzun ömürlü olanlarından birisi, kurucuları EbülulaZeynelabidin, Eşref Edip (Fergan) ve başyazarı Mehmet Akif Ersoy olan *Sırat-ı Müstakim*'dir. Kendisini "din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulumdan bahis haftalık gazete" olarak tanımlayan *Sırat-ı Müstakim*, 27 Ağustos 1908 tarihinde yayın hayatına girmiş; 183'üncü sayısında adını *Sebillürreşad* olarak değiştirmiş ve aşağı yukarı aynı yönetim altında, 1925 yılına kadar yayınına sürdürmüştür. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra, kısa bir süre

içerisinde ortaya çıkan Türkçülük hareketi ise kültürel ve sosyal hayata girmeye başlamıştır. 1911'den günümüze kadar kesintilerle yayın hayatını sürdüren *Türk Yurdu* dergisi, aynı çizgide yürüten Türkçülük hareketinin sesini doksan yıldır yükselten en uzun ömürlü Türkçü bir dergidir ve kökleri II. Meşrutiyet Dönemi'ne dayanmaktadır. İttihad ve Terakki Cemiyet'inin ilk nüvesini oluşturan İttihad-ı Osmani'nin kurucularından göz doktoru Abdullah Cevdet'in 1904'te sürgünde iken Kahire'de kurduğu Batıcılık yanlısı *İçtihad* ise Osmanlılar'ın en önemli dergilerinden biri olarak bilinmektedir. Yaklaşık 28 yıl boyunca 358 sayı yayımlanmış ve laik-batıcı düşüncenin öncülüğünü yapmıştır. Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşlarının çıkardıkları Solculuk yanlısı *İştirak*'in ilk sayısı ise Şubat 1910'da yayınlanır. *İştirak* gazetesi'nin ilk 16 sayısı her hafta düzenli olarak yayınlanmıştır. Yabancı ülkelerdeki sol eylemleri ve Türkiye'deki işçi sorunlarını ele alan dergi daha sonraları *Sosyalist*, *İnsanîyet*, *Medeniyet* ve *İdrak* adlarıyla yayımlanmış ve Türk basın tarihine sol yanlısı gazete olarak geçmiştir.

Özetle tüm dünyada ve Türkiye'de baskın söylemlerin karşısında duran ve farklı bir ses olmayı amaçlayan fikir gazetelerinin tarihi neredeyse medyanın kendisi kadar eskilere dayanmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde değişen anayasal sistemin tanıdığı özgürlük, o dönemde ortaya çıkan fikir hareketlerine ve basın yayın faaliyetlerine zemin hazırlamış ve yayımlanan gazete ve dergiler Türk basın tarihine ilk fikir gazetesi örneği olarak geçmiştir.

KAYNAKÇA

- Agayef, A., (1911). "Türk Alemleri-1", *Türk Yurdu*, C: I, S: 1, 17Kasım.
- Akçura, Y., (1911). "Müverrih LeonCahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han", *Türk Yurdu*, C: I, S: 1, 17 Kasım.
- Akşin, S.,Tanör, B., Boratav, K. (1989). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 5. Basım, 1. Cilt.
- Alankuş, S.,(2009). TheRelationshipbetweenDemocracyand "Other Media": An attempttodescribethenon-mainstreammediaenvironment in Turkey, *Kurgu Online International Journal of CommunicationStudies*, vol.1.
- Arai, M.,(2008). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayhan, B.,(2010). II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki, Siyaset ve Basın. H.
- Aydın (Der.).*İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Konya: Palet Yayınları.
- Bailey, O. G.,Cammaerts, B.; Carpentier, N. (2007). *UnderstandingAlternative Media*, Berkshire: Open UniversityPress.
- Baydar, O., (1985). "İştirakçi Hilmi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt:6, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (1976). "Unutulmuş Adam", *Sosyoloji Konferansları XIV*, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 213.
- Cevdet, A. (1911). "Mutmain Değilim", *İçtihad*, No: 52.

II. Meşrutiyet'te Fikir Gazeteciliği:
Sırat-I Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu

- Cevdet, A. (1918). "İctihadGarilerine", *İctihad*, No:128.
- Çapanoğlu, M. S. (1964). *Türkiye'de Sosyalist Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, İstanbul: Pınar Yayınevi.
- Debus, E., (2009).*Sebilürreşad*, İstanbul: Libra Yayınları.
- Devlet, N., (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Dumont, P. (1998). "Türk Yurdu ve Rusya Müslümanları", (çev. S. S. Gökgöz), *Türk Yurdu*, Yeni Harfli Baskı, (Ed. Murat Şefkatli), Ankara: Tütibay Yayınları.
- Edib, E.,(1957). "Ebülula Bey'le Nasıl Çalıştık Sırat-ı Müstakim'i Nasıl Çıkardık", *Yeni Sebilürresad*, C.10, S. 238.
- Edib, E., (1938). *Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları I*, Asar-ı İstanbul: İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.
- Ersoy, M. A.,(1986). *Safahat*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve TurizmBakanlığı Yayınları: Ankara.
- Georgeon, F.,(1996). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gün, Fahrettin., (2005). *Eşref Edip İstiklal Mahkemelerinde - Sebilürresad'ın Romanı*, 2. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Gündüz, M., (2008). *İctihad'ın İctihadı: Abdullah Cevdet'ten Seçme Yazılar*, İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Gündüz, M.,(2007). *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları İctihad, Sebilü'r-Reşad ve Türk Yurdu'nda Toplumsal Tezler*, İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Hatiboğlu, İ., (1999). "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Tarih-i İslamiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3.
- İctihad*, (1922). "İctihad'ınMüdür Fikirleri", No:150.
- İştirak*, (1909). "Meslek", No:1.
- İştirak*, (1909). "Sosyalizm Nedir?", No:1.
- İştirak*, (1910). "Osmanlı Sosyalist Fırkası Programıdır", No:20.
- Kalsın, B., (2014). İsmail Gaspıralı ve Tercüman Gazetesi, *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ocak / Şubat / Mart - Kış Dönemi Cilt: 2, Sayı: 2.
- Karal, E. Z. (1987). *Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset*, 2. baskı, Ankara: TTK Yayınları.
- Karataş, C.,(2009). *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocabaşoğlu, U.,(2010). *Hürriyet'i Belerken II. Meşrutiyet Basını*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kösoğlu, N., (2011). Ziya Gökalp, *Türk Yurdu*, Ocak 2011, Sayı:281, Ankara.
- Mardin, Ş., (2001). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C., (2002). *Jurnal 2*, İstanbul.
- Orkun Dergisi*, (2000). “Tarih Boyunca Türkçülük, Üç Tarz-ı Siyaset”, Ekim, Sayı:32.
- Özgen, M.,(2006). *Gazetecinin Etik Kimliği*, İstanbul: Set-Systems Yayıncılık.
- Özkaya, Y., (2007). Rusya Müslümanlarının Türkiye’de Tanıtılmasında Yusuf Akçura’nın Rolü, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 23, Bahar.
- Rıfkı, A., (1909). “Felsefe-i Sa’y”, *İştirak*, No:1.
- Saray, M.,(2011). Türkiye’de Türk Milliyetçiliği’nin Temelini Atan Türk Yurdu Dergisi ile Türk Ocakları Derneği Nasıl Kuruldu?, *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt: 31, Sayı : 282.
- Temür, H.,(2010). *Kendi Yayınları İştirak, İnsaniyet, Sosyalist ve Medeniyet Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Topuz, H.,(2003). *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunaya, T.Z.,(1998). *Hürriyet’in İlanı-İkinci Meşrutiyet’in Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Türk Yurdu*, (1911)C: I, S: 1.
- Uçar, R. (2011). “Abdullah Cevdet’in Batı Medeniyeti ve Batılılaşma Anlayışı”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Temmuz-Aralık, 5 (10).